

Омельченко А.В.

„ЕРА АДЕНАУЕРА – ДЕ ГОЛЛЯ” У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.: ЗМІНА ПАРАДИГМ

Період з 1949 по 1969 рр. є дуже визначним у європейській історії. Це час, коли в Європі починає оформлюватися та система зв'язків між основними суб'єктами міжнародних відносин, яка проіснувала майже до кінця ХХ століття і, з невеликими змінами, перейшла навіть у третє тисячоліття. Європейська система безпеки, що була формально зафіксована за результатами Хельсінкської наради 1975 року, бере свій початок саме з перших повоєнних десятиліть. Вона формувалася на основі домовленостей і розбіжностей між двома основними блоками держав – Східному (або соціалістичному), очолюваному Радянським Союзом, і Західному (капіталістичному), який очолювали Сполучені Штати Америки.

Серед багатьох театрів, де розгорталися основні події „холодної війни”, ключовим, поза всяким сумнівом, була Європа, а одним з основних елементів – Європейське Економічне Співтовариство, що було утворене впродовж 50-х рр. ХХ ст. В період, коли справжні воєнні дії між ворогуючими таборами носили опосередкований і локальний характер (на кшталт війн у Кореї, В'єтнамі чи Афганістані) саме від економіки часто залежала обороноздатність чи то навіть виживання протилежних блоків. Формування ЄЕС, як взагалі будь-якої більш-менш дієвої європейської структури напряду залежало від взаємопорозуміння двох найбільш впливових держав континентальної Європи – Франції та Німеччини (що на той час була представлена Західною Німеччиною). Безумовно, це, як ніде, розуміли у радянському керівництві, постійно намагаючись, у тому числі і шляхом ідеологічного впливу, внести певний розкол серед цих держав.

У цій статті робиться спроба визначити основні тенденції, за якими у вітчизняній історіографії розглядаються події вказаного періоду, що, на нашу думку, дасть змогу більш чітко окреслити мотиви тих чи інших дій радянського керівництва щодо „Спільного ринку” взагалі і Франції та ФРН як його лідерів, зокрема. На жаль, ця проблема, через її вузьку специфіку, зовсім не досліджувалася у вітчизняній літературі.

При написанні статті були використані праці, які, на наш погляд, найбільш чітко характеризують ставлення вітчизняних істориків та публіцистів до окремих аспектів у стосунках між Францією та Федеративною Республікою Німеччини у період з 1949 по 1969 рр. Сюди увійшли як публіцистичні твори, [1; 2; 4; 5; 6; 7; 10; 18; 21], так і монографічна література, що безпосередньо присвячена проблемі франко-західнонімецьких взаємин повоєнного часу [13; 19], чи торкається цієї проблеми, розглядаючи той чи інший аспект зовнішньої чи внутрішньої політики Франції або Західної Німеччини [3; 8; 9; 11; 12; 13; 15; 16; 17; 20; 22]. Було б доречно особливо відзначити праці А.І. Кудряченка [10], І.А. Манфред, [13], та

„ЕРА АДЕНАУЕРА – ДЕ ГОЛЛЯ” У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: ЗМІНА ПАРАДИГМ

М.М. Молчанова [15; 16], що містять багато фактичного матеріалу та дозволяють краще зрозуміти акценти, на які автори звертали увагу в різні періоди дослідження цієї проблеми.

Вислів „ера Аденауера – де Голля” має досить умовну ознаку, що обмежує період з 1949 року, коли Конрад Аденауер офіційно очолив новостворену Федеративну Республіку Німеччини, до 1969 року, коли пішов із посади французький президент Шарль де Голль – активний прихильник побудови Європи на основі франко-західнонімецького союзу. Звичайно, ера Аденауера у Німеччині почалася дещо раніше за 1949 р., а ера де Голля у Франції не закінчилася у 1969 р.

Аденауер був досить відомим німецьким політиком ще до початку Другої світової війни, під час його перебування на посаді бургомістра Кельну. На загальнонімецьку політичну арену Аденауер вийшов після краху гітлерівського режиму, коли Німеччина (а точніше західні союзники) потребували на нову людину, яка не скомпрометувала себе співробітництвом із нацистами і здатна на перехідний період (як багатьом тоді здавалося) очолити країну. Такою „ною” людиною і виявився 69-річний Конрад Аденауер. „Перехідний період” для Німеччини розтягнувся майже на 20 років.

Фігура Шарля де Голля є для Франції такою ж знаковою, якою для Німеччини є фігура Аденауера. І не тільки (і, навіть, не стільки) тому, що де Голль під час війни був голосом всіх вільних французів; а скоріше тому, що й після війни, здійснивши „перехід через пустелю” відставки і політичної самоізоляції, він спромігся міцно зв'язати своє ім'я із такими поняттями як „національні інтереси”, „престиж”, „велич” Франції. Вся нинішня Франція – це Франція де Голля, яку він змінив власноручно, перетворивши її з другорядної держави, якою вона була у перше повоєнне десятиліття, на країну, що постійно претендує на одну одну з головних ролей у міжнародному співтоваристві. І далеко не в останню чергу це відбулося через тісні стосунки з ФРН.

За цими стосунками пильно спостерігали політичні кола і суспільна думка багатьох країн. Адже обидва останні глобальні конфлікти у світі починалися саме з конфронтації цих двох сусідів по Рейну.

В Радянському Союзі для такої уваги існували свої додаткові, не менш вагомий причини. Франція ще з другої половини ХІХ ст. вважалася основним стратегічним партнером Росії у Європі. Події Другої світової війни, радянсько-французький договір про дружбу, підписаний генералом де Голлем у Москві у грудні 1944 р. (перший договір такого роду після окупації Франції) ще більше стверджували радянських керівників у думці, що Франція є „слабкою ланкою” в імперіалістичній системі західного світу. До того ж, де ще СРСР міг розраховувати на підтримку, як не у Франції, що стала батьківщиною трьох революцій. Де лівий спектр суспільства має вплив більший, ніж у будь-якій іншій країні капіталістичного світу (настільки, що після війни комуністи навіть деякий час перебували в уряді)?

Отож не дивно, що зближення Франції з ФРН, що почалося вже на початку 50-х рр. ХХ ст., дуже стурбувало керівників Радянського Союзу. Ця стурбованість отримала своє яскраве вираження у тогочасній радянській історіографії, яка завжди

коливалася в такт коливанням генеральної лінії партії. За хронологією всю історіографію цієї проблеми можна умовно поділити на три частини.

Перша частина – це радянська історіографія, що відображала ставлення правлячої еліти СРСР до франко-західнонімецьких контактів безпосередньо в період 50-60-х рр. ХХ ст.

Монографії та статті, що були написані в цей час служили одним з політичних інструментів, за допомогою якого радянське керівництво впливало на суспільну думку власного населення і численних прихильників комуністичної ідеї за кордоном. Тому ці роботи містять в собі багато ідеологічного навантаження.

В основному це подавалося у формі звинувачень правлячого режиму Федеративної Республіки Німеччини у реваншистських та мілітаристських намірах. Чого варті лише штампи на кшталт „ФРН – міжнародний хижак” [21, с.3] чи „програма німецького мілітаризму – програма війни” [6]!

Взагалі, треба зазначити, що на долю Західної Німеччини припадає близько 80% критичних зауважень радянської історіографії, присвяченої питанню стосунків Франції та ФРН після Другої світової війни. Основною причиною цього став той факт, що Західна Німеччина, в особі свого канцлера Аденауера, буквально з перших днів свого існування жорстко висловила намір прямувати у фарватері Сполучених Штатів Америки, і у подальшому, не зважаючи ані на які труднощі, дотримувалася цього стратегічного вектору своєї зовнішньої політики. Співробітництво зі Сполученими Штатами і прагнення стати членом НАТО завжди декларувалося як основна мета політики аденауеровського кабінету, що, на думку радянських істориків та публіцистів, несло в собі пряму загрозу для Європи, і особливо – для західного сусіда Німеччини – Франції. „Цілі німецьких монополій та американського імперіалізму були спільними: зламати опір Франції планам відродження німецького імперіалізму та... задумам ремілітаризації Німеччини” [15, с. 199].

Таким чином, Франція в основному зображується як жертва американської політики, спрямованої на ремілітаризацію Західної Німеччини. Провина за цю ситуацію покладається на французькі монополії, що заради своїх класових інтересів та власної наживи готові пожертвувати національним суверенітетом власної країни. Тому „політика правлячих кіл Четвертої республіки була виключно сприятливою для мілітаристських та реваншистських сил німецького імперіалізму” [16, с. 57].

Ця критика на адресу французьких фінансово-промислових кіл не змінилася і з встановленням на теренах Франції П'ятої республіки, режим якої також асоціювався із „прямою диктатурою французького капіталу” і нещадно критикувався в Радянському Союзі за політику „зближення з Бонном” [16, с. 62].

До речі, як не дивно, самого засновника П'ятої республіки – генерала де Голля – майже ніколи напряму не пов'язували із крупним капіталом. Частіше за все його розглядали як самостійну політичну фігуру, що зайшла у своїх фантазіях про „велич Франції” занадто далеко. „Паризькі політики не дослухалися голосу розуму і всунули свою шию у західнонімецьке ярмо” [7, с. 100], коли погодилися на цей протиприродний союз із західнонімецькими реваншистами” [7, с. 88].

„ЕРА АДЕНАУЕРА – ДЕ ГОЛЛЯ” У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: ЗМІНА ПАРАДИГМ

Під „протиприродним союзом” малася на увазі Єлисейська угода, підписана де Голлем та Аденауером у Парижі 22 січня 1963 року, яку радянська пропаганда одразу ж оголосила таким, що представляє „серйозну загрозу Європейському миру, є в руках західнонімецьких мілітаристів та реваншистів засобом шантажу та тиску на своїх союзників з метою отримання ядерної зброї” [10, с.14]

Більше того, іноді Західній Німеччині приписували взагалі крамольні речі – про її нібито плани захопити лідерство в західному світі, потіснивши вже не тільки Францію, але й США. Причому зробити це вона мала спочатку в економічній сфері, де вже у середині 60-х рр. ФРН перетворилася на „наймогутнішу економічну державу капіталістичної Європи й другу в капіталістичному світі, випередивши за виправкою сталі Англію і Францію разом узяті, випередивши їх за виробництвом автомобілів, верстатів, хімічних продуктів, телевізорів, пілососів” [18, с. 8]. За допомогою США Бонн прагнув перетворитися на „ударну силу НАТО” [20, с.18], причому „якщо в Бонні менш за все думають про інтереси Франції, то й інтереси США там цінують настільки, наскільки дії старшого союзника відповідають інтересам самої Західної Німеччини” [7, с. 101].

Тому вже за 6 років після підписання Єлисейської угоди ФРН, за твердженням радянських спостерігачів, починає шукати приводи, аби покінчити „із важкою необхідністю платити лицемірну данину духу „франко-західнонімецького примирення”, що вже давно випарувався” [4, с. 90], і „намагається... поставити ЄЕС на службу зовнішній політиці Бонна” [2, с. 65].

Але цим лицемірним стосункам існує для Франції вигідна альтернатива – це посилення контактів з СРСР. „Москва і Париж продовжують впевнено прямувати курсом на подальший розвиток співробітництва і взаємопорозуміння...” [1, с. 114].

У 1963 р. з політичної арени пішов Аденауер, а у 1969 р. – де Голль, і це певним чином змінило відношення до їхніх особистостей з боку радянських істориків. Відставка, а потім і смерть цих політичних діячів зробили непотрібною необхідність ліпити з них образ ворога (це, головним чином, стосувалося, звичайно ж, німецького канцлера). Тому дещо змінюється спосіб викладення подій цієї епохи, хоча в цілому жорстка тональність зберігається.

Починається другий період в історіографії цієї проблеми. Це праці, що були опубліковані впродовж 70-80-х рр. ХХ ст. В цей час помітно намагання авторів якнайбільше дистанціюватися від різного роду ідеологічних оцінок, прагнення уникнути усіляких пропагандистських штампів і кліше. В монографіях цього періоду [3; 9; 10; 13; 14; 19; 22] спостерігається певна переважаність фактичного матеріалу і майже повна відсутність авторських оцінок, трактувань тих чи інших подій.

Але і в цей час історичні праці продовжують бути інструментом впливу на суспільну думку населення. В залежності від загального курсу радянського керівництва акценти історичних монографій з проблеми франко-західнонімецьких відносин у 50-60-ті рр. ХХ ст. зміщуються від критики монополістичних об’єднань ФРН та Франції, що були заслоном „на шляху соціального прогресу” [9, с. 37] в середині 70-х рр., до характеристики французької оборонної політики як „ядерний

націоналізм” [13, с. 70] в кінці 80-х, коли Радянський Союз, перевантажений гонкою озброєнь, намагався умовити Захід на взаємні скорочення зброї масового ураження.

Втім, і на цьому етапі радянська історіографія вочевидь більше симпатизує французам. Як приклад можна навести той факт, що практично будь-яка монографія, присвячена ФРН містить в собі главу про відносини з Францією, але не всі монографії, що висвітлюють політичний курс Французької республіки, згадують стосунки із Західною Німеччиною як один з найважливіших напрямків французької зовнішньої політики. Можливо, причина такого дисбалансу знаходиться у постійних реверансах французького президента щодо СРСР, що, хоча б формально давало можливість радянським керівникам говорити про розкол у капіталістичний табір. В деяких працях [19] де Голль постає мало не рицарем, що своїм тілом захищає світ від спроб зухвалої західнонімецької моськи, підбурюваної своїми американськими господарями, гавкати на миролюбного радянського слона.

В цілому ж, треба відзначити, що питання франко-західнонімецьких стосунків епохи де Голля – Аденауера викликає значно менше уваги з боку істориків, ніж це було у 50-60-ті рр.

Не надто пожвавилася обговорення цієї теми і після краху радянської системи. Праці третього, сучасного періоду [5; 8; 11; 17] відзначаються остаточним відходом авторів від прийомів та методів епохи світового ідеологічного протистояння та класової боротьби, приділенням більшої уваги іншим аспектам зовнішньої політики Франції та ФРН – геополітичним, цивілізаційним тощо.

Так, Єлисейська угода характеризується, перш за все, як „основа інтеграційних процесів у Західній Європі” і як основа політики „примирення” і „зближення” двох країн та їхніх народів [11, с.67].

Щоправда, якщо порівнювати позиції авторів радянського і пострадянського періодів, то в останньому випадку іноді спостерігається певне кидання у протилежні крайнощі. Якщо радянські історики, всі як один стверджували тезу про „західнонімецьких хижаків”, що зухвало використовували своїх сусідів по Рейну, то, наприклад, у монографії Б.Є. Зарицького „Людвіг Ерхард: секрети економічного дива” [8] спостерігається протилежна тенденція – тепер вже хитрий де Голль „вміло спекулює” на сподіваннях наївних західних німців, очолюваних „франкофілом” Аденауером, який іноді взагалі виглядає як людина не сповна розуму. На думку автора „Франція у ролі головного провідника ідеї німецького возз’єднання – це політичний нонсенс, сюрреалістична фантазія” [8, с.248]. більш справедливою є, на наш погляд, наведена автором цитата, що „франко-німецькі розбіжності (сюди можна додати – і франко-німецьке порозуміння – А.О.) – це не питання персоналій, емоцій і у найменшій мірі питання ідеології, це – питання інтересів” [8, с. 249]. Було б ще краще, якби і історіографія цієї проблеми нарешті остаточно перестала бути питанням емоцій і перейшла у сферу суто прагматичного розгляду.

Таким чином, історіографію франко-західнонімецьких відносин доби Аденауера – де Голля можна поділити на три складові частини:

1. Праці, написані та опубліковані безпосередньо у період з 1949 по 1969 рр. Монографії та статті цього періоду в основному носять характер „на злобу дня” та

„ЕРА АДЕНАУЕРА – ДЕ ГОЛЛЯ” У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: ЗМІНА ПАРАДИГМ

наближаються скоріше до агітаційно-пропагандистського жанру літератури. В цей час дуже характерними є агресивний тон викладення матеріалу.

2. Праці, що були опубліковані, починаючи у 70-80-х рр. ХХ ст. Спостерігається певна зміна акцентів. Складається враження, що автори іноді намагаються відійти від ідеології за рахунок збільшення фактажу.

3. Монографії та статті сучасного періоду. Помітний повний відхід від ідеологічного аспекту розгляду проблеми.

Приблизно 80% всієї критики у радянській історіографії приходить на долю Західної Німеччини. Причина – зовнішньополітичний та внутрішньополітичний курс ФРН, який напряду пов’язується з іменем К. Аденауера:

1. Східна політика – відмова від визнання НДР, доктрина Хальштейна;

2. Стосунки з СРСР – Аденауер був послідовним противником поступок радянському блоку;

3. Атлантична політика – повна підтримка США і НАТО;

4. Військова політика – прагнення ремілітаризації, а потім – намагання отримати ядерну зброю (за допомогою США або Франції);

5. Кадрова політика – залучення до управління країною колишніх нацистських чиновників та представників крупних монополій.

Франція подається як жертва змови правлячих кіл США та Західної Німеччини із великими французькими монополіями.

В цілому треба відзначити, що тема висвітлення франко-німецьких взаємин у сучасній вітчизняній історіографії зовсім не розглянута і має неабиякі перспективи для подальшого вивчення.

Література

1. Алексеев А. Хороший старт //Международная жизнь. – 1969. – №2. –С. 114-115.
2. Андреев Д., Маков М. «Шестерка» одиннадцать лет спустя //Международная жизнь. – 1969. – № 1.– С.59-68.
3. Антохина-Московченко В.И. Шарль де Голль и Советский Союз. – М.: Книга, 1990. – 288 с.
4. Беглов Н. Новая «ось» Бонн – Лондон? //Международная жизнь. – 1969. – №6. – С. 85-92.
5. Богословская О.В., Наумова Н.Н. Де Голль и проблемы создания политического союза Европы («планы Фуше» 1961-1962 гг.) //Вестн. Моск. ун-та. Сер. 8. История. – 2000. – №6. – С. 82-97.
6. Бонт Ф. Германский милитаризм и Франция. – М.: Иностран. лит-ра, 1961. – 148 с.
7. Жуков Ю. Кому же выгоден союз Парижа с Бонном? //Международная жизнь. – 1963. – №8. – С.88-101.
8. Зарицкий Б.Е. Людвиг Эрхард: секреты экономического чуда. – М.: Бек, 1997. – 298 с.
9. Колосков И.А. Внешняя политика Пятой республики. – М.: Наука, 1976. –304 с.
10. Крюков И., Новосельцев Е. Обременительное наследство //Международная жизнь. – 1963. – №12. – С.12-21.
11. Кудряченко А.І. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини (1970-1991 рр.). К.: Наук. Думка, 1996. – 240 с.
12. Маевский Ю.А. Франция и «малая Европа»: планы и реальность. М.: Мысль, 1987. – 292 с.
13. Манжолла В.А. Ядерное оружие Франции и вопросы европейской безопасности. – К.: Выща школа, 1998. – 167 с.
14. Манфред И.А. Париж – Бонн. 1958-1968. – М.: Наука, 1970. – 184 с.
15. Молчанов Н.Н. Внешняя политика Франции. 1944-1954. – М.: Госполитиздат, 1959. – 404 с.

ОМЕЛЬЧЕНКО А.В.

16. Молчанов Н.Н. Внешняя политика Франции (Пятая республика). – М.: Междунар. отношения, 1961. – 120 с.
17. Нарочницкая Е.А. Франция в блоковой системе Европы, 1960-1980-е годы. – М.: Наука, 1993. – 236 с.
18. Раш Г. Куда идет Западная Германия? /Предисл. З. Шейниса. – М.: Прогресс, – 1965. – 141 с.
19. Симычев М.К. Соседи по Рейну вчера и сегодня. – М.: Междунар. отношения, 1988. – 184 с.
20. Софинский Н.Н. Бонн – Вашингтон. – М.: Наука, 1969. – 256 с.
21. Степанов А.И. Внешняя политика и дипломатия ФРГ на современном этапе. – М.: Знание, 1967. – 32 с.
22. Шилов В.С. Политические партии и внешняя политика Франции (1958-1969). – М.: Наука, 1977. – 302 с.